

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВИБОРЧИХ ПРАВ ЗА КК УКРАЇНИ

CONCEPT AND PECULIARITIES OF CLASSIFICATION OF CRIMES AGAINST ELECTORAL RIGHTS UNDER THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Кузнєцов М.Г., к.ю.н.,
адвокат

У науковій статті здійснено комплексний аналіз злочинів проти виборчих прав громадян, передбачених Кримінальним кодексом України. З огляду на важливість виборчих прав для функціонування демократичного суспільства, було розглянуто кримінально-правові механізми захисту цих прав, особливо в контексті зростаючої загрози корупції у виборчій сфері. Автор досліджує норми розділу V КК України, які стосуються захисту виборчих прав громадян, звертаючи увагу на такі злочини, як голосування більше одного разу, незаконне знищення виборчої документації, порушення таємниці голосування, підкуп виборців і незаконне фінансування виборчих кампаній. Аналізується структура цих правопорушень, їх суб'єктивна та об'єктивна сторони, а також особливості кваліфікації таких діянь. У статті також наголошується на важливості дотримання принципу прозорості і справедливості виборів, який є фундаментом демократичного суспільства. Значну увагу приділено ролі корупції у порушенні виборчих прав та її впливу на легітимність виборчого процесу. Проаналізовано типові корупційні схеми, що застосовуються під час виборів, такі як підкуп виборців, маніпуляції з фінансуванням виборчих кампаній та незаконне втручання у виборчі процедури з боку державних посадових осіб. Окремо розглянуто механізми боротьби з корупційними правопорушеннями, що сприяють порушенню виборчих прав, зокрема через посилення кримінальної відповідальності та удосконалення національного законодавства. У дослідженні також порушуються питання про ефективність кримінальних покарань за виборчі правопорушення та необхідність удосконалення правозастосовної практики. Зроблено висновок, що запобігання та боротьба зі злочинами у сфері виборчого процесу є важливою умовою для забезпечення демократичних цінностей в Україні, а вдосконалення законодавчих механізмів щодо боротьби з корупцією у виборчій сфері сприятиме зменшенню негативних впливів на виборчі права громадян.

Ключові слова: виборчі права, кримінальне законодавство, підкуп виборців, виборчий процес, кримінальна відповідальність.

The article provides a comprehensive analysis of crimes against the electoral rights of citizens envisaged by the Criminal Code of Ukraine. Given the importance of electoral rights for the functioning of a democratic society, the author examines the criminal law mechanisms for protecting these rights, especially in the context of the growing threat of corruption in the electoral sphere. The author examines the provisions of Section V of the Criminal Code of Ukraine relating to the protection of citizens' electoral rights, paying attention to such crimes as voting more than once, illegal destruction of election documents, violation of the secrecy of the vote, bribery of voters and illegal financing of election campaigns. The author analyzes the structure of these offenses, their subjective and objective aspects, as well as the peculiarities of qualification of such acts. The article also emphasizes the importance of observing the principle of transparency and fairness of elections, which is the foundation of a democratic society. Considerable attention is paid to the role of corruption in violation of voting rights and its impact on the legitimacy of the electoral process. The author analyzes typical corruption schemes used during elections, such as bribery of voters, manipulation of campaign finance, and illegal interference in electoral procedures by public officials. The mechanisms for combating corruption offenses that contribute to the violation of electoral rights, in particular through increased criminal liability and improvement of national legislation, are also considered. The study also raises questions about the effectiveness of criminal penalties for electoral offenses and the need to improve law enforcement practice. The author concludes that prevention and combating of crimes in the electoral process is an important condition for ensuring democratic values in Ukraine, and improvement of legislative mechanisms to combat corruption in the electoral sphere will help to reduce negative impacts on the electoral rights of citizens.

Key words: electoral rights, criminal law, vote buying, electoral process, criminal liability.

Постановка проблеми. Виборчі права громадян є основою демократичного суспільства, забезпечуючи справедливий і прозорий процес виборів та референдумів. Однак останнім часом спостерігається зростання кримінальних правопорушень у сфері виборчого процесу, що негативно впливає на легітимність виборів і підриває довіру до демократичних інститутів. Важливим аспектом цих правопорушень є корупційні злочини, які не тільки порушують виборчі права громадян, але й посилюють негативний вплив на виборчий процес.

Актуальність проблеми посилюється тим, що кримінальне законодавство України, яке регулює питання виборчих прав, зазнає змін і вдосконалень, але корупційні ризики залишаються серйозною загрозою. Незважаючи на існуючі кримінально-правові норми, які передбачають відповідальність за порушення виборчих прав, практичне застосування цих норм часто виявляє недоліки, що ускладнюють ефективну боротьбу з корупцією у виборчій сфері.

Зокрема, існує проблема недостатнього рівня правової охорони виборчих прав, що проявляється в неповному або неефективному застосуванні кримінальних санкцій за злочини, пов'язані з виборами. Корупційні практики, такі як підкуп виборців, маніпуляції з фінансуванням виборчих кампаній і незаконне втручання в виборчі процеси, часто залишаються без адекватного правового реагування, що створює умови для подальшого зловживання і порушення виборчих прав.

Таким чином, постає необхідність у детальному аналізі кримінально-правових норм, що регулюють захист виборчих прав, а також виявленні і розробці ефективних стратегій боротьби з корупційними правопорушеннями, що загрожують виборчому процесу. Важливо визначити фактори, що сприяють порушенню виборчих прав, і розробити рекомендації для удосконалення правозастосовної практики та кримінального законодавства.

Ця проблема є важливою для забезпечення справедливих і прозорих виборів, підвищення довіри громадян до виборчих інститутів і зміцнення демократичних засад суспільства в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження видатних українських вчених з цієї тематики, таких як Н.О. Максименцева, Т.В. Корнякова, Р.П. Натуркач, М.Г. Максименцев, Ю.Б. Ключковський, О.А. Омельчук, В.М. Тертишник та інші акцентують увагу на різноманітності форм порушень виборчих прав, від фальсифікації виборчих результатів до підкупу виборців. Значна частина публікацій фокусується на класифікації таких злочинів, розглядаючи їх в контексті нових викликів та загроз. Публікації також відзначають необхідність чіткішої диференціації між різними видами порушень для забезпечення точності правозастосування. Останні дослідження досліджують ефективність існуючих кримінально-правових норм, зокрема, статей Кримінального кодексу України, що стосуються виборчих прав. Аналіз правозастосовної прак-

тики вказує на певні проблеми у застосуванні цих норм, зокрема, на недостатню практичну реалізацію і проблеми з доказовою базою.

Метою є всебічний аналіз кримінально-правових аспектів порушень виборчих прав в Україні.

Виклад основного матеріалу. Безпосереднім об'єктом злочинів, що посягають на виборчі права громадян, виступає конституційне право кожного громадянина України, закріплене в статті 38 Конституції [3], брати участь в управлінні державними справами, реалізовувати своє право на вільний вибір, як у національних, так і в місцевих референдумах, а також мати можливість обирати й бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Це право є фундаментальним елементом громадянської свободи, яке забезпечує участь громадян у політичному житті держави.

Диспозиції статей, що охоплюють злочини проти виборчих прав, мають бланкетний характер, що передбачає необхідність врахування нормативно-правових актів, які регулюють виборчий процес [3]. Серед таких законів слід виділити: Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» від 3 липня 1991 р., Закон «Про вибори народних депутатів України» від 24 вересня 1997 р., Закон «Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 14 січня 1998 р., а також Закон «Про вибори президента України» від 5 березня 1999 р. Злочини проти виборчих прав порушують норми, встановлені цими законами [1, с. 23].

Злочинні діяння, передбачені статтею 157 Кримінального кодексу України, охоплюють перешкодження громадянам у реалізації їх виборчого права або права на участь у референдумі. Сюди належать дії, що мають на меті завадити діяльності виборчих комісій, ініціативних груп або офіційних спостерігачів, включаючи підкуп, обман чи примус, а також випадки ухилення членів виборчих комісій від виконання своїх обов'язків.

Насильницькі дії, що супроводжуються пошкодженням майна або загрозою його знищення, кваліфікуються як більш небезпечні форми цього злочину. Додатково, втручання посадовців у виборчий процес з метою вплинути на рішення виборчої комісії або комісії з референдуму за допомогою незаконних вказівок також становить окремий склад злочину [2, с. 205].

Суспільна безпека таких правопорушень полягає в посяганні на основоположні конституційні права громадян на вільне волевиявлення, що є основою демократії [7, с. 258]. Ці злочини порушують не лише право на вибір або участь у референдумах, але й інші права, пов'язані з належною організацією виборчих процесів, включаючи права членів виборчих комісій, офіційних спостерігачів, а також уповноважених осіб партій та кандидатів.

Потерпілими від таких злочинів можуть бути як громадяни, які мають право брати участь у виборах та референдумах, так і особи, що забезпечують реалізацію цих прав (члени виборчих комісій, спостерігачі, ініціативні групи референдумів тощо). Однак кандидати на посади, вибори яких не регулюються виборчим законодавством (наприклад, судді Конституційного Суду України), не можуть вважатися потерпілими від таких злочинів.

Об'єктивна сторона цих злочинів полягає у створенні перешкод для реалізації виборчих прав, втручання у діяльність виборчих комісій, примушуванні до голосування або відмови від нього. Злочини можуть бути скоєні шляхом підкupu, обману, примусу, застосування насильства або погрози його застосування. Вони вважаються завершеними з моменту фактичного перешкодження здійсненню виборчих прав або втручання у діяльність виборчих органів.

Суб'єктивна сторона цих злочинів характеризується наявністю прямого умислу, а у випадку злочинів, передбачених частиною 4 статті 157, також наявністю мети – вплинути на рішення виборчої комісії [4, с. 92]. Суб'єктами

злочинів можуть бути як загальні особи, так і спеціальні суб'єкти, зокрема посадовці, які використовують своє службове становище для втручання у виборчий процес.

Такі дії, вчинені за кваліфікуючих обставин або службовими особами з використанням службового становища, підлягають додатковій кваліфікації відповідно до статей, що передбачають відповідальність за зловживання владою чи службовим становищем, перевищення повноважень, а також порушення прав громадських об'єднань та політичних партій.

Стаття 158 Кримінального кодексу України передбачає кримінальну відповідальність за фальсифікацію виборчих документів або документів референдуму, а також за інші дії, що можуть призвести до спотворення результатів виборчого процесу чи референдуму. До складу таких правопорушень входять [6, с. 175]:

1. Незаконне виготовлення, зберігання або використання виборчих бюлетенів, бланків відкритих посвідчень, бюлетенів для голосування на референдумі.

2. Підrobка або використання підrobлених виборчих документів, що може бути здійснена членами виборчої комісії, кандидатами, представниками політичних партій тощо.

3. Викрадення або псування виборчих документів, бюлетенів чи протоколів, що впливає на результати виборів або унеможливає встановлення волевиявлення виборців.

4. Незаконна передача виборчого бюлетеня іншим особам, зокрема, коли виборець передає його третій стороні.

5. Незаконне внесення змін до протоколів голосування або Державного реєстру виборців, зокрема, шляхом підrobки або внесення неправдивих відомостей, що стосується також посадових осіб, які мають доступ до цієї інформації.

Кримінальні правопорушення, пов'язані з фальсифікацією виборчих документів, порушують виборче право громадян України та порядок організації виборів і референдумів. Об'єктом злочину є встановлений законом порядок виготовлення, зберігання та використання виборчих документів, що забезпечує правильний підрахунок голосів і визначення результатів голосування.

З об'єктивної сторони, злочин може виражатися у таких формах, як незаконне виготовлення та використання виборчих бюлетенів, підrobка виборчих документів або їх приховування. Також до цієї групи правопорушень входить умисне втручання у бази даних Державного реєстру виборців, внесення до них неправдивих відомостей або несанкціоноване використання інформації. Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом щодо вчинення незаконних дій.

Таким чином, стаття 158 КК України охоплює широке коло дій, що впливають на чесність виборчого процесу, і передбачає відповідальність за порушення прав громадян на вільні та справедливі вибори.

Стаття 158-1 Кримінального кодексу України стосується повторного голосування виборцем на одній виборчій дільниці під час виборів або референдуму. Перший пункт регламентує випадки, коли виборець голосує більше ніж один раз, а другий – коли це відбувається за змовою з членом виборчої або референдумної комісії.

Стаття 158-2 передбачає відповідальність за незаконне знищення виборчої документації чи документів референдуму, що знаходяться на зберіганні у державних архівах або Центральній виборчій комісії після завершення виборів. Порушення встановлених термінів зберігання документів або їх пошкодження, особливо за попередньою змовою групи осіб або за участю службових осіб, підлягають кримінальній відповідальності.

Об'єктом правопорушення у цій статті виступає встановлений порядок зберігання документів, які мають архівну цінність після виборів або референдуму. Злочинні дії можуть включати незаконне знищення або

пошкодження таких документів поза визначеними строками. Закон регламентує чіткі процедури щодо зберігання та знищення виборчої документації, і будь-які відхилення від цих правил вважаються кримінальними правопорушеннями. Злочин є завершеним з моменту фізичного знищення або пошкодження документації. Суб'єкт злочину загальний, а суб'єктивна сторона характеризується наявністю прямого умислу на порушення.

Стаття 159 регламентує відповідальність за порушення таємниці голосування. Основним об'єктом злочину є захист виборчого права громадян, а саме забезпечення конфіденційності їх волевиявлення під час голосування. Принцип таємності забезпечує громадянам вільний вибір без можливості контролю з боку сторонніх осіб. Порушення може проявлятися у вигляді розголошення змісту волевиявлення, як, наприклад, через повідомлення стороннім особам, публікації у ЗМІ або демонстрації бюлетеня. Дії кваліфікуються як злочин, якщо вони спрямовані на незаконне отримання або розповсюдження інформації про зміст голосування [5, с. 140]. Важливо відзначити, що розголошення інформації самим виборцем або в межах екзит-полів не вважається порушенням.

Суб'єктивна сторона цього злочину полягає в умислі розголосити інформацію про волевиявлення. Кваліфікуючими ознаками є вчинення злочину членом виборчої комісії або іншою службовою особою із використанням службового становища.

Стаття 159-1 стосується порушення порядку фінансування виборчої кампанії кандидата або політичної партії. Кримінальна відповідальність настає за надання матеріальної підтримки з порушенням встановленого законом порядку, коли фінансування здійснюється поза виборчим фондом або через незаконні джерела. Злочин може проявлятися у формі безоплатної передачі коштів або майна, оплати агітаційних матеріалів без відповідного фінансування з виборчого фонду.

Об'єктивна сторона злочину передбачає надання або використання незаконної матеріальної підтримки для проведення виборчої кампанії. Суб'єкт злочину, як правило, загальний, але в окремих випадках може бути спеціальним (наприклад, уповноважений представник кандидата).

Висновки. У статті було здійснено аналіз окремих кримінально-правових норм України, спрямованих на захист виборчих прав громадян, зокрема щодо протидії злочинам у сфері виборчих процесів і референдумів. Встановлено, що кримінальне законодавство України надає спеціальні механізми для попередження і покарання за порушення виборчих прав, а також охорону виборчих процедур, що є важливою складовою демократичного процесу.

Зокрема, статті 158-1, 158-2, 159 та 159-1 Кримінального кодексу України чітко встановлюють відповідальність за такі злочини, як голосування більше одного разу, незаконне знищення виборчої документації, порушення таємниці голосування, а також незаконне фінансування виборчої кампанії. Ці норми покликані захистити як виборчі права громадян, так і забезпечити прозорість та легітимність виборчих процесів.

Одним із ключових аспектів виявлено важливість дотримання вимог законодавства при зберіганні та обробці виборчої документації, що суттєво впливає на збереження правових основ виборів та референдумів. Окрему увагу було приділено ролі суб'єктів злочинів, зокрема службовців, уповноважених осіб та членів виборчих комісій, оскільки їх дії можуть мати суттєвий вплив на законність виборчого процесу.

Таким чином, можна зробити висновок, що кримінальна відповідальність за порушення виборчих прав є необхідним інструментом забезпечення демократичних принципів виборчого процесу, і належне правозастосування цих норм здатне суттєво знизити корупційні ризики у сфері виборів та референдумів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антипов В.І., Топчій В.В. Кримінально-правова кваліфікація посягань на виборчі та референдні права. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2017. 116 с.
2. Баулін Ю.В., Борисов В.І., Тютюгін В.І. та інші. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2010. 608 с
3. Конституція України від 28.06.1996 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Tex>
4. Максименцева Н., Максименцев М., Корнякова Т. Парламентаризм та його складові у сучасній правовій науці. *Право України*. № 2. 2023. С. 91–111.
5. Натуркач Р.П. Норма виборчого права України: окремі ознаки та зміст. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 1. 2024. С. 138–143.
6. Представницька влада у державотворчому процесі України: монографія / за ред. Гошовська В. К. : НАДУ, 2018. 384 с
7. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації : лекції / О.В. Ус. Харків : Право, 2018. 368 с
8. Тертишник В. Конституція України. Науково-практичний коментар. Вид. 2-ге, доповн. і перероб. Київ : Алерта, 2023. 464 с. ISBN 978-617-566-780-4